

HET FRIES ALS ZANGTAAL

In gesprek met Nynke Laverman

Nynke Laverman werd bekend als vertolkster van fado's in het Fries. Maar ze is daar niet stil bij blijven staan. Ze trekt van avontuur naar avontuur, steeds op zoek naar onontgonnen en te veroveren gebied, maar zonder Friesland en de Friese taal ontrouw te worden. Rinia Garib vroeg Laverman naar haar drijfveren en inspiratie, haar verhouding tot verschillende talen en naar het bijzondere van de Friese taal.

RINIA GARIB

Rond Prinsjesdag 2013 organiseerde de provincie Friesland in Den Haag de eerste Prinsjesweek. In de voor die gelegenheid opgerichte Friese ambassade in Den Haag had Nynke Laverman samen met Sytze Pruikma een grandioos optreden. Vooral het lied 'Eftereach' (zie kader) met op de achtergrond de voordragende stem van de Friese dichter Tsjêbbe Hettinga trok me over de streep om haar te benaderen voor een interview. In december reisde ik naar Weidum bij Leeuwarden voor een uitvoerig gesprek.

Fries als exportproduct

Waarom zijn Nynke Lavermans teksten vrijwel altijd in het Fries, haar moedertaal? Laverman: 'De kracht van mijn teksten en muziek ligt in de originaliteit en authen-

ticeit. Mijn composities zijn vaak simpel qua akkoordenschema. Ik maak mijn liedjes op intuïtie en probeer daar uitdrukingskracht in te vinden. Daarom zing ik eigenlijk bijna nooit in het Engels.'

Na haar studie aan de Amsterdamse kleinkunstacademie viel het kwartje: 'Ik moet iets met het Fries.' Dat gevoel is gebleven, ook al heeft ze haar twijfels gehad, omdat ze de stap naar het buitenland wilde maken. Ze heeft besloten dat te doen, maar dan juist in het Fries. Inmiddels is haar laatste album *Alter* in 37 landen uitgekomen: in Europa, Amerika, Zuid-Amerika, Japan en China. Daarmee heeft ze een primeur bereikt. Voor het eerst ligt een volledig Friestalig album in zo veel verschillende landen.

Ze is nu begonnen haar muziek te promoten in Engeland, Spanje en Duitsland. Dat is een proces dat langzaam gaat, vooral omdat ze aan iets duurzaam wil

bouwen. Ze gelooft dat het Fries zich daar bij uitstek voor leent. Dat gaat niet vanzelf. Buiten Nederland kent men Friesland nog helemaal niet, men kan er niets mee associëren. 'Dus is het wel lastig om mensen te enthousiasmeren voor mijn zang in een superkleine minderheidstaal', zegt ze. Maar tegelijkertijd is de diversiteit van talen een enorme rijkdom. Van het belang van die rijkdom en het bewustzijn daarvoor wil Laverman kond doen. Diversiteit is belangrijk voor het overleven. We moeten leren elkaar te respecteren en een ruimere blik te krijgen. En ook daarvan maakt een taal als het Fries bewust. Het Fries als exportproduct par excellence.

Vreemde taal en moedertaal

In Nederland heeft Nynke Laverman juist succes met het Fries. Men is verrast door de onbekende taal uit ei-

gen land. Men associeert het Fries vaak met een lompe boerentaal, maar het blijkt een poëtische klank en een muzikale kwaliteit te bezitten. 'Ik voel me een ambassadrice van mijn taal door mijn benadering ervan, door wat ik erin zie en door uit te vergroten wat ik er mooi aan vind. Ik heb iets eigens te vertellen en dat komt hoe dan ook aan.'

Maar als de luisteraar toch niet verstaat wat ze zingt, dan maakt de inhoud toch niets uit? Nee, die redenering gaat niet op. Wel blijkt, dat begrip van de tekst niet noodzakelijk is om van de muziek te genieten. Doordat de muziek bepaalde emoties oproept, raken mensen juist geïnteresseerd in het Fries. En een luisteraar die precies wil begrijpen waar het lied over gaat, kan tekst en vertaling vinden op haar website.

Voor haar optreden op het podium is het van groot

Nynke Laverman. Foto: Femke Teussink

‘Ik voel me een ambassadrice van mijn taal.

Ik heb iets eigens te vertellen en dat komt hoe dan ook aan’

belang dat ze gelooft in wat ze zingt, pas dan kan ze anderen raken door de oprechtheid van de emotie. ‘Zou ik in het Engels of in het Spaans zingen, dan voel ik een afstand tussen mezelf en de taal. Met mijn moedertaal zit er niks tussen. Het voelt het eerlijkst en meest geloofwaardig in het Fries omdat de inhoud ook mezelf kan raken.’ In het Fries hoeft ze niet na te denken over de juiste uitspraak, ze hoeft niets na te doen.

Vertalen

Taal is echt haar ding. Veel bekendheid heeft Laverman verworven met haar Friese interpretatie van de fado. Daarvoor heeft ze gedichten van de Friese dichter Slauerhoff, die wonderwel in het Nederlands schreef, vertaald naar het Fries. Een aparte constructie, waarbij ze de tekst moest vertalen naar het metrum van de muziek, zinnen moest verlengen en bloemrijker moest maken. Het Fries harmonieert met de fado, met de melancholie van de mediterrane muziekstijl.

Twee jaar geleden heeft ze voor het Friese theatergezelschap Tryater Shakespeares *Macbeth* vertaald van het Engels naar het Fries. Dat was een hele klus, vooral omdat bepaalde stukken op rijm zijn. Om die te vertalen moet je wel heel creatief omgaan met de taal en opnieuw vooral kijken naar wat het stuk zegt. Je moet niet letterlijk willen vertalen, maar associëren om een gelijkwaardige Friese tekst te krijgen.

Een voorbeeld: ‘Fair is foul, and foul is fair: Hover through the fog and filthy air.’ Dit fragment heeft een wijsheid in zich, een dubbele betekenis in het Engels met alliteraties en assonanties. De vertaling in het Fries moet hetzelfde uitdrukken en het liefst ook die alliteraties en assonanties bevatten. Laverman maakte er het volgende van: ‘Wis is wif en wif is wis: Yn ’e mist wit nimmen wa’t hy is.’ Een letterlijke vertaling van deze Friese regel zou in het Nederlands zijn: ‘Zeker is twijfelachtig en twijfelachtig is zeker: In de mist weet niemand wie hij is.’

Met zo’n vondst is ze erg blij: het Fries heeft dezelfde cadans en je hoort weer hoe melodisch het Fries is, hoe smeug. Dat is voor haar ook het leuke aan het vertalen van een toneelstuk: ‘Je weet van tevoren dat het gaat klinken en dat de taal tot leven gebracht wordt.’

Inspiratie

Daarom houdt Laverman ook zo van de gedichten van Tsjêbbe Hettinga. Niet alleen vanwege de inhoud en betekenis van zijn gedichten, maar ook omdat bij hem

klank en cadans zo belangrijk en zijn gedichten bijna muziek zijn. Hij is ook beroemd om zijn voordrachten, die erg op melodie waren gericht en bijna muziek in zichzelf vormden. Laverman voelt dan ook een enorme verwantschap. Het duet ‘Eftereach’, waarbij een zingende en een voordragende stem samenkomen om een perfect klinkende symbiose te vormen, getuigt hiervan.

Tsjêbbe Hettinga was in de jaren negentig op de Frankfurter Buchmesse een unicum met zijn gedichten in het Fries en zijn voordracht ervan. In Colombia heeft hij op een groot dichtersfestival veel succes gehad. Hij is heel belangrijk en een grote inspiratiebron voor haar. Nu leest ze meer van zijn werk en gaat daar veel van meenemen in haar composities. Ten tijde van het gesprek zit ze midden in een monsterproductie: een spektakel met honderd Friese paarden waarbij het gedicht van Tsjêbbe Hettinga ‘It Faderpaard’ centraal staat.

De bijzonderheid van Fries

Inmiddels schrijft Laverman haar eigen liedteksten. Dat zorgt ervoor dat ze heel erg met het Fries als werktal bezig is, en ze merkt dat ze er ten opzichte van het Nederlands een enorme achterstand in heeft, doordat ze er amper onderwijs in heeft gehad. Les over de Friese taal en hoe de taal in elkaar zit, dat heeft ze op school niet gekregen. Dat ziet ze als een gemis.

Is Fries een taal of een dialect? Laverman heeft het gevoel dat het Fries echt een andere taal is dan het Nederlands, met een andere uitspraak, zinsopbouw en grammatica. Dit vind je ook terug in de schrijfwijze van het Fries met andere conventies dan in het Nederlands. Voorbeelden van woorden die het Nederlands niet kent, zijn *sabeare* (doen alsof, spelen) en het onvertaalbare woord *meneuveljen*.

De muzikaliteit die ze in het Fries als zangtaal vindt, heeft te maken met de lange klinkers. In het Nederlands zijn deze kort. In het Fries stromen ze lekker, maar tegelijkertijd heeft het iets rauws. Het Nederlands heeft veel minder melodie. In haar concerten merkt ze steeds meer een accentverschuiving van muziek naar taal. Ze schrijft meer teksten die in gesproken vorm ook al muzikaal zijn. Een van de voorbeelden is de tekst ‘Tichter’ (zie kader), een soort klankgedicht. Voordracht en zang zitten dan ook beide in haar concerten. Voordragen speelt in Friesland een grotere rol dan in de rest van Nederland, getuige de voordraagwedstrijden van Friese gedichten op basisscholen en middelbare scholen. Daar is het voor haar ooit begonnen.

Het Fries beïnvloedt de inhoud en zeggingskracht van een tekst sterk. Woorden in een bepaalde taal hebben een soort sublaag. Een woord dat in het Fries heel poëtisch kan zijn, verliest in het Nederlands veel van zijn magie. Dit merkt ze als ze haar Friese teksten vertaalt naar het Nederlands: ‘Het Nederlands is een informatietaal, een taal die je gebruikt om te communiceren, geen zangtaal.’ Klanken, associaties en dubbele betekenissen gaan in de Nederlandse vertaling vaak verloren. Daarom vertaalt ze haar teksten nu alleen in het Engels, dan blijft er meer van de poëzie overeind.

Inspirerend talenonderwijs

Op de middelbare school heeft Nynke Laverman eind-examen vwo gedaan in de moderne vreemde talen Engels, Frans en Duits. In haar buitenlandse contacten heeft ze nu veel aan het Engels dat ze heeft geleerd. Wie ze zich nog herinnert van de taaldocenten is haar leraar Engels, meneer Veenstra, die bevlogen kon vertellen

over Engelse literatuur en poëzie. Dat werkte aanstekelijk. Het is haar bijgebleven hoe hij tijdens zijn levendige voordrachten van gedichten van Shelley met zo veel enthousiasme de cadans weergaf dat hij daarbij de voorste rijen bespuwde.

Wat kunnen taalleraren doen om hun onderwijs aantrekkelijker te maken? ‘Ze moeten het plezier uitstralen dat een taal geeft, daarmee moeten ze meer doen, bijvoorbeeld via poëzie en film of fragmenten daarvan. Niet alle aandacht richten op het stampwerk en droge kennis, maar er juist voor zorgen dat taal gaat klinken. Ze moeten leerlingen inspireren taal te gebruiken in gedichten, toneelstukken en muziek. Laat de taal klinken in voordrachten, laat ernaar luisteren en laat de taal gebruikt worden. Geef creativiteit de ruimte, vertel verhalen en prikkel de leerlingen om de taal op een speelse manier te gebruiken.’

Muziek, concertagenda en meer informatie is te vinden op <<http://nynkemusic.com>>.

Tichter

Ik bin by dy sa ticht
Fan tichter triedden
Spint gjin web gjin
Weefsel wint it fan
Us fingers wynt him
Tichter om it libben
Bynt him tichter
Op ’e hûd
Ik bin by dy sa ticht
Sa ticht fan taal en fan
Ferstean te gean dêr’t
Flibe en triennen minge
Dêr’t de grinzen ús
Ferlitte te ferjitten fan
It lichem dat ús dielt
Yn dy en my
Sa ticht – sa ticht
Kin net mear stikken
Stik – stik de triedden tichter
Fan triedden ticht sa bin ik
Sa ticht bin ik by dy
Fan triedden ticht sa bin ik
Sa bûn
Sa frij

Closer

I am with you so close
No web of tighter threads
Is spun no tissue wins
From what our fingers weave
Winds itself more
Tightly round life
Binds itself so close
To the skin
I am with you so close
So language-close so close
To understanding going where
Spittle and tears mingle
Where the borders leave us
So we forget the body
That separates us
Into you and me
So close – so close
Beyond breaking now
Tighten – tighten the stitching
Of tightest thread am I
So close am I to you
Of tightest thread am I
So bound
So free

Tekst: Nynke Laverman; Engelse vertaling: Judith Wilkinson

Eftereach

Eachglânzgjende dei
Nei de ûndersinne
Glinsteret de nacht
Fan de boppemoanne
En de njonkenstjer
Yn 'e dreamwolkendoaze
Fan it njonkelytsensêfterbern
Syn eftereach
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
Yn it molkwite hûs fan de wolken wennet de wyn de wyn
de wyn
Sjoch hy hâldt de loft en de fûgels fêst
Skuort de gerdinen fan 'e dei wiid iepen
Sjoch de nachteskaden as hazzen draven as it weeftou
fan 'e sinne
Gouden triedden spant tusken dei en dream
Tusken blau en grien
Hearst se de skriezen skrieme
Reindrippen dûnsje pikefel op 'e dyk
Fier yn 'e fierte stiet er
Lyts
Mei de hannen nei de wolken
Nei de loft
Dêr't de wyn yn wennet
Yn 'e bûsen fan 'e himel
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
Under wolk en blau fleane fûgels de oeren fan 'e klok
foarby
Pronket fiere pleats mei glinsterfinsters
Sloegje grouwe dobbelstiennen yn it gers
Boppe op it hynder hobbelet de donder yn duet mei
tsjerkeklok
De skiep yn 'e greide spiegelje de wolken read
Sjoch de sinne sakket stadich fan 'e stoel
Hearst se de skriezen skrieme
Reindrippen dûnsje pikefel op 'e dyk
En yn dy djippe hichte
Fleanend in fûgel
Bylâns giele linen fan 'e kust
Nei in jong kontinint
Lit my
Yn dy

Hind-eye

Shining-eyed day
After the under-sun
The night of the over-moon
And the next-to-it-star
Sparkles
In the dream-cloud-box
Of the steadily softer child's
Hind-eye
Give me the eyes of a child
And let me see
Give me the eyes of a child
And let me see
In the milk-white house of the clouds lives the wind the
wind the wind
See how it holds the sky and the birds
Rips the curtains of the day wide open
See how the night shadows run like hares when the loom
of the sun
Stretches golden threads between day and dream
Between blue and green
Hear how the black-tailed godwits cry
Raindrops dance goose bumps onto the road
Faraway in the distance he stands
Small
With his hands towards the clouds
Towards the sky
Where the wind lives
In the pockets of heaven
Give me the eyes of a child
And let me see
Give me the eyes of a child
And let me see
Beneath clouds and blueness birds fly past the hours of
the clock
A faraway farm flaunts glitter-windows
Giant dice are snoozing in the grass
The thunder on horseback trots in synchrony with church
bells
The sheep in the meadow mirror the clouds into crimson
See how the sun is slowly sliding off its chair
Hear how the black-tailed godwits cry
Raindrops dance goose bumps onto the road
And in that fathomless height
A bird flying
Along yellow lines of the coast
Towards a young continent
Let me
Cry

Skrieme
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
Jou my de eagen fan in bern
En lit my sjen
It lân ropt
De skriezen skrieme
It fynt myn earen net
En de hynders springe
Oer de dobbelstiennen fan 'e kij
It lân ropt
De klokken liede
It fynt myn earen net
Springe oer dy en my
De fierte yn
It lân ropt
It ljocht ferglidet
It fynt myn eagen net
De fierte ûnder wolken
De wolken
Dêr't de wyn yn wennet
Wennet
Yn 'e dûnkere bûsen
De djippe bûsen
Fan dyn himel
It lân ropt
De sleatten bliede
It fynt myn eagen net
Lyts
En fier
Fljochsto

In you
Give me the eyes of a child
And let me see
Give me the eyes of a child
And let me see
The land calls
The godwits cry
Without reaching my ears
And the horses leap
Across dice-cube cows
The land calls
The bells toll
Without reaching my ears
Leaping across you and me
Into the distance
The land calls
The light shifts
Without reaching my eyes
The distance beneath the clouds
The clouds
That the wind lives in
Lives
In the dark pockets
The deep pockets
Of your heaven
The land calls
The ditches bleed
Without reaching my eyes
Small
And faraway
You fly

Tekst: Nynke Laverman & Tsjêbbe Hettinga; muziek: Nynke Laverman & Sytze Pruiksma; Engelse vertaling: Judith Wilkinson

Nynke Laverman. Foto: Femke Teussink